

MAŁGORZATA DAJNOWICZ

<https://orcid.org/0000-0001-6124-9983>

Uniwersytet w Białymstoku / Instytut Studiów Kobięcych (Polska)

University of Białystok / Institute of Women's Studies (Poland)

Działalność Ligi Kobiet w latach 1945–1989. Obszary aktywności na przykładzie struktur gdańskich i łódzkich¹

Streszczenie

Liga Kobiet była organizacją funkcjonującą w latach 1945–1989 pod nazwami: Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet, Liga Kobiet oraz Liga Kobiet Polskich. Jej liderki poprzez wytyczne dla działalności, statuty oraz programy funkcjonowania miały za zadanie wdrażać wśród Polek przekonanie o nadrzędnej roli Ligii Kobiet jako organizacji reprezentującej interesy wszystkich kobiet, niezależnie od pochodzenia, statusu materialnego czy społecznego. W artykule przedstawione zostały poszczególne etapy działalności organizacji oraz obszary jej aktywności, tj. działania na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet (m.in. poprzez organizowane szkolenia i zawodowe kursy dokształcające), wyznaczanie kierunków działalności politycznej dla kobiet, udzielanie pomocy o charakterze prawnym oraz związane z wychowaniem dzieci.

Słowa kluczowe: Liga Kobiet, gdańska Liga Kobiet, łódzka Liga Kobiet, działalność wśród kobiet, organizacja kobieca w PRL, system komunistyczny

¹ Opracowanie jest wynikiem projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki Opus 13, pt. *Liga Kobiet w terenie. Działalność organizacji i realia jej funkcjonowania na szczeblu regionalnym i lokalnym w rzeczywistości Polski Ludowej (1945–1989)*, nr 2017/25/B/HS3/02015.

**ACTIVITIES OF THE WOMEN'S LEAGUE 1945–1989.
AREAS OF ACTIVITY ON THE EXAMPLE
OF GDAŃSK AND ŁÓDŹ STRUCTURES**

Abstract

The Women's League was an organisation that functioned from 1945 to 1989 under the names: Socio-Civic League of Women, League of Women and League of Polish Women. Through activity guidelines, statutes and programmes, the League's leaders had the task of promoting among Polish women a belief in the superior role of the League of Women as an organisation representing the interests of all women, irrespective of their origin, material or social status. The article presents the various phases of the organisation's activities and its areas of operation, including activities for the professional activation of women (e.g. through training and professional further training courses), the definition of political activities for women, the provision of legal aid and child-rearing assistance.

Keywords: The League of Women, Gdańsk branch of the League of Women, Łódź branch of the League of Women, activity among women, women's organization in the Polish People's Republic (PRL), communist system

Artykuł jest wynikiem badań naukowych prowadzonych nad znaczeniem i rolą Ligi Kobiet (dalej LK), oficjalnej i największej organizacji kobiecej funkcjonującej w Polsce Ludowej. Analizie i omówieniu poddano przede wszystkim obszary działalności organizacji z okręgu łódzkiego i gdańskiego². Tematyka dotycząca aktywności organizacyjnej LK podejmowana była już wcześniej w publikacjach odnoszących się do kierunków polskiego ruchu kobiecego rozwijanego po 1945 r. Fragmenty książki liderkom tej organizacji poświęcała m.in. Magdalena Grabowska³. Do działalności organizacyjnej kobiet

² Tematyka podejmowana w artykułach: Małgorzata Dajnowicz, „Liga Kobiet w okręgu łódzkim w latach 1945–1981. Główne obszary działalności organizacji”, *Dzieje Najnowsze*, t. 51, nr 4, 2019, 75–90; eadem, „Liga Kobiet Polskich w okręgu łódzkim w latach 1982–1989. Główne kierunki działalności w świetle materiałów sprawozdawczych organizacji”, *Dzieje Najnowsze*, t. 53, nr 2, 2021, 143–160; eadem, „Liga Kobiet w latach 1945–1981 (na przykładzie kierunków aktywności organizacji okręgów łódzkiego i gdańskiego)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1 (12), 2022, 55–78.

³ Magdalena Grabowska, *Zerwana genealogia. Działalność społeczna i polityczna kobiet po 1945 roku a współczesny polski ruch kobiecy*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2018).

w danym okresie nawiązywała w monografii Małgorzata Fidelis⁴, a w artykułach naukowych Dariusz Jarosz⁵ oraz Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk⁶. Warto wspomnieć również o pracy Agnieszki Chłosty-Sikorskiej⁷, w której to autorka skupiła się na przedstawieniu sytuacji kobiet do roku 1970. W wyniku realizacji projektu badawczego o LK opublikowano najnowsze ustalenia na ten temat w postaci artykułów naukowych, które stanowią niejako wstęp do kompleksowego opracowania zasięgu działalności LK w terenie, na poziomie regionalno-lokalnym⁸. W obiegu naukowym znalazły się artykuły oprócz mojego autorstwa o aktywności Ligi w okręgach łódzkim i gdańskim oraz białostockim⁹, także o funkcjonowaniu LK w takich regionach, jak przykładowo Dolny Śląsk¹⁰. Do oceny specyfiki ruchu kobiecego w Polsce Ludowej, także jego porównania z aktywnością kobiet po 1945 r. w państwach Europy Wschodniej, nawiązywano w artykule wydanym w języku angielskim¹¹.

⁴ Małgorzata Fidelis, *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2015).

⁵ Dariusz Jarosz, *Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)*, w: Agnieszka Janiak-Jasińska, Katarzyna Sierakowska, Andrzej Szwarec (red.), *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. II, (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2009), 307–330.

⁶ Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, „Rola kobiety w Polsce Ludowej w świetle treści propagandowych rozpowszechnianych przez Ligę Kobiet w latach 1946–1956”, *Dzieje Najnowsze*, nr 2, 2018, 149–179.

⁷ Agnieszka Chłosta-Sikorska, *Między propagandą a rzeczywistością. Mieszkanki Nowej Huty w latach 1956–1970*, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2019).

⁸ Na etapie zaawansowanych prac znajduje się monografia naukowa wieloautorska, której wydanie zaplanowano na rok 2024 (Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski, Maria Bauchrowicz-Tocka, Agnieszka Zaniewska, *Liga Kobiet w terenie. Działalność organizacji i realia jej funkcjonowania na szczeblu regionalnym i lokalnym w rzeczywistości Polski Ludowej*, Warszawa, Wydawnictwo DiG). Ponadto Agnieszka Zaniewska przygotowała pod kierunkiem autorki tego artykułu rozprawę doktorską pt. *Działalność Ligi Kobiet na Białostocczyźnie w latach 1945–1989*, (Białystok 2022, msn).

⁹ Małgorzata Dajnowicz, „Główne kierunki działalności Ligi Kobiet w Polsce Ludowej do 1975 roku (ze szczególnym uwzględnieniem województwa białostockiego)”, *Prace Historyczne*, nr 145 (3), 2018, 579–601; eadem, „Liga Kobiet w terenie. Kierunki działalności organizacji na przykładzie struktur białostockich w latach 1966–1981”, *Niepodległość i Pamięć*, t. XXV, nr 2, 2018, 161–182.

¹⁰ Adam Miodowski, „Local conditions for the activities of the League of Women structures in the Lower Silesia during the Stalinist period”, *Společzeństwo i Polityka*, nr 4 (57), 2018, 137–155; idem, „Udział dolnośląskiej Ligi Kobiet w kampaniach propagandowych na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet ze środowisk patologicznych i społecznych (1949–1955)”, *Niepodległość i Pamięć*, t. XXVI, nr 1, 2019, 279–302.

¹¹ Małgorzata Dajnowicz, „Two faces of Polish women’s political activity: the women’s movement in the period from the end of the nineteenth century to the second half of the twentieth century”, *Women’s History Review*, t. 28, 2019, 69–85.

Organizacyjne spotkanie Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet (SOLK) odbyło w sierpniu 1945 r., we wrześniu ustanowiono zarząd główny tej organizacji. Jednocześnie podjęto się tworzenia jej struktur terenowych na obszarze całego kraju. W związku z tym już pod koniec 1945 r. powstawały pierwsze zarządy wojewódzkie, to jest w Łodzi, Warszawie, Krakowie, Gdańsku, Poznaniu, Katowicach, Bydgoszczy i Białymstoku, w 1946 r. we Wrocławiu, Szczecinie, Rzeszowie, Olsztynie, Kielcach i Lublinie¹².

Walka o pokój i jego utrwalanie, udział w odbudowie kraju zniszczonego po II wojnie światowej, czynne zaangażowanie kobiet w życie społeczne, tworzenie form zwalczania analfabetyzmu i – co się z tym wiąże – dokształcania kobiet oraz ich przygotowania do pracy zawodowej w różnych sektorach to podstawowe hasła wysuwane przez Ligę także w tworzonych wytycznych zarządu głównego opracowywanych dla działalności struktur lokalnych. Liderki LK organizowały liczne placówki, do których zgłaszały się kobiety w celu podjęcia zatrudnienia. Przykładowo w 1946 r. dzięki zaangażowaniu tamtejszych aktywistek Ligi powołano w Gdańsku kuchnię mleczną, w Sopocie gospodę¹³, w Elblągu świetlicę oraz stołówkę dla mieszkańców¹⁴. Ponadto w omawianym czasie w Gdańsku pod opieką i zarządem Ligi znaleźć się miał jeden ze szpitali¹⁵. W tych placówkach znajdowały zatrudnienie kobiety. Zarząd Ligi w Elblągu zarobione na prowadzeniu stołówki pieniądze przeznaczał na prace organizacyjne, działalność świetlicy i biblioteki oraz szkolenia. Zarząd Ligi z Elbląga powołał kursy pisania na maszynie oraz krawiecki¹⁶. W 1947 r. organizacja z Elbląga prowadziła samodzielnie 12 żłobków w kraju, a nad 40 sprawowała patronat. Według sprawozdań dotyczących aktywności organizacji w terenie w 1946 r. w oddziale gdańskim funkcjonowały już zarządy powiatowe we wszystkich miastach powiatowych województwa (było ich 11)

¹² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny (dalej: PZPR, KC), Wydział Kobiety (dalej: WK KW), 237/XV-30, *Rozwój Ligi Kobiet w okresie od 1945-1951 r.*, k. 1-3.

¹³ Melania Mroczek-Szymańska, „Kalendarium Ligi Kobiet Polskich”, *Nasza Praca* (dalej: NP) 1986, nr 1, 10.

¹⁴ *Kronika na 40-lecie Zarządu Miejskiego Ligi Kobiet*, opracowana w 1985 r. przez Barbarę Jakubowską i Zofię Waś z Zarządu Miejskiego LKP w Elblągu. W kronice strony nie są numerowane.

¹⁵ Melania Mroczek-Szymańska, „Kalendarium”, 12.

¹⁶ *Kronika na 40-lecie*.

oraz w trzech miastach wydzielonych (Gdynia, Sopot i Elbląg) i w stolicy województwa, w Gdańsku¹⁷.

Liga Kobiet w Łodzi już od 1945 r. rozpoczęła dynamiczną mobilizację kobiet do pracy w fabrykach, która przebiegała równolegle z rekrutacją członkowską do organizacji zabiegającej o skupienie w swych szeregach jak największej liczby członkiń. Ponadto aktywniej niż w innych regionach kraju podczas organizowanych kursów szkolono ligowe instruktorki, które odpowiadać miały za powoływanie kół miejskich i dalej dzielnicowych czy osiedlowych¹⁸. Na początku 1946 r. w województwie łódzkim utworzono blisko 30 kół SOLK¹⁹. Z kolei w 1946 r. w nieodległych od Łodzi Pabianicach do organizacji zapisać się miało 400 kobiet, a w Zgierzu prawie 1000²⁰. Głównymi zadaniami, na których skupiała się wówczas Liga, były likwidacja bezrobocia wśród kobiet poprzez ich zatrudnienie, pomoc w doksztalcaniu kobiet i ich aktywizacji zawodowej, szeroko rozumiane utrwalanie pokoju na świecie. Realizacji tych celów służyły organizowane szkolenia i zawodowe kursy doksztalcające²¹.

W powołanych przez LK poradniach prawnych, powstałych ze względu na potrzeby kobiet, członkinie organizacji udzielały porad w zakresie prawa rodzinnego, pomagały kobietom samotnym i rozwiedzionym w uzyskaniu alimentów na dzieci. Poradnia prawna działająca przy zarządzie wojewódzkim w Łodzi udzielała już w 1947 r. porad w zakresie procedury rozwodów, spraw alimentacyjnych, możliwości formalno-prawnych uzyskiwania rent, podstaw prawa pracy, a nawet spraw dotyczących współpracy ze szkołami, w których uczyć się miały dzieci kobiet zgłaszających się do Ligi. Rocznie rozpatrywano po kilkaset przypadków spraw od zgłaszających się kobiet z okręgu łódzkiego²².

¹⁷ Protokół z posiedzenia Wydziału Spółdzielczego Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet, AAN, SOLK, k. 9 i n.; Sprawozdanie z działalności Wydziału Organizacyjnego i Wydziału Spółdzielczego w Zarządzie Wojewódzkim Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet na województwo gdańskie, AAN, SOLK, k. 1–17, 26, 38; Plan pracy Wydziału Spółdzielczego Wojewódzkiego Zarządu S.O.L.K. w Gdańsku za m-c sierpień 1947, AAN, SOLK, k. 3.

¹⁸ „Pracujemy w Społeczno-Obywatelskiej Lidze Kobiet. Kobiety uczą się na kursach SOLK”, *Kobieta Dzisiejsza*, nr 11, 1946, 15.

¹⁹ „Liga Kobiet pracuje już w całym kraju”, *Kobieta Dzisiejsza*, nr 1, 1946.

²⁰ ALKPL, *Kronika Zarządu Głównego LK w Łodzi za lata 1946–1951*.

²¹ „Zawodowe kształcenie kobiet”, *NP*, nr 2, 1947, 13–14 i n.; Cz., „Likwidujemy bezrobocie wśród kobiet”, *NP*, nr 3–4, 1947, 6–10.

²² ALKPL, *Książka Poradni Prawnej za lata 1948–1960*.

Liga Kobiet włączyła się również w agitację związaną z wyborami do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. Do prac agitacyjnych przed wyborami przeszkolono ponad 3 tys. kobiet. Członkinie Ligi pracowały w Komisjach Obwodowych (około 2 tys.), w Komitetach Obywatelskich i Brygadach Propagandowych (ponad 10 tys.)²³. Na zebraniach SOLK przekazywano informacje o znaczeniu wyborów, przekonywano kobiety do brania w nich udziału, organizując w tych celach wiece propagandowe²⁴.

W pierwszych latach działalności LK skupiano się głównie na aspektach związanych z tworzeniem podstawowych struktur organizacyjnych instytucji, a wśród kierunków jej działalności kluczową była pomoc kobietom w codziennym funkcjonowaniu w trudnej rzeczywistości powojennej. Dominowała szeroko rozumiana pomoc socjalna, jaką deklarowała organizacja, a do form aktywizacji, jakie podejmowały liderki wobec kobiet zrzeszonych i niezrzeszonych w Lidze, należeć miały organizowanie przede wszystkim dokształcania zawodowego przygotowującego do podejmowania przez nie pracy.

We wrześniu 1949 r. zmieniono nazwę z SOLK na LK²⁵. Pod inną, uproszczoną nazwą organizacja miała podjąć intensywniejszą niż wcześniej pracę wychowawczą i propagandową w różnych środowiskach kobiecych. W związku z tym w skład zarządu głównego LK włączono przedstawicielki związków zawodowych, Związku Samopomocy Chłopskiej, Rodzin Wojskowych, organizacji młodzieżowych i społecznych oraz spółdzielni. W 1949 r. organizacja liczyć miała już 1,5 mln członkiń skupionych w 30 tys. kołach. W 1950 r. w strukturach organizacji powstały wcześniej niefunkcjonujące oddziały szkolenia ideologicznego, aktywizacji kobiet w nowych zawodach oraz propagandy i pracy. Postanowiono również o podjęciu intensywniejszego niż wcześniej szkolenia młodych kobiet jako przyszłych kadr organizacji²⁶.

²³ „Zjechałyśmy się z całej Polski”, *NP*, nr 1, 1947, 25; S. Dłuska, „Nasz udział w wyborach”, *NP*, nr 1, 1947, 26–27.

²⁴ W kraju we wiecach organizowanych przez SOLK uczestniczyło ponad pół miliona kobiet. Najaktywniejszą pracę wiecową zrealizowano w województwie śląsko-dąbrowskim, gdzie przeprowadzono 389 wieców i zebrań z udziałem ponad 202 tys. kobiet. S. Dłuska, „Nasz udział w wyborach”, *NP*, nr 1, 1947, 26–27.

²⁵ Pod tą nazwą organizacja funkcjonowała od 9 IX 1949 r. do 2 XII 1981 r. Od 1982 r. zmieniono nazwę na Ligę Kobiet Polskich – Dz. U. z 1982 r. Nr 38, poz. 254.

²⁶ AAN, PZPR, KC, WK KW, 237/XV-30, *Rozwój Ligi Kobiet w okresie od 1945–1951 r.*, k. 5.

Struktury Ligi rozbudowywały się wraz z wyznaczaniem przez władze nowych zadań. Przykładowo w 1949 r. w zarządzie wojewódzkim LK w Gdańsku, kierowanym przez przewodniczącą Stanisławę Starczewską²⁷ zatrudniano na etacie 14 kobiet, powołano sześć wydziałów: organizacyjny, kulturalno-oświatowy, szkoleniowy, opieki społecznej, finansowy i administracyjno-gospodarczy²⁸. Gdańska Liga na koniec 1949 r. liczyła ponad 68 tys. członków skupionych w 1400 kołach²⁹.

W założeniach programowych LK wskazywano na tworzenie pól aktywności społecznej oraz wyznaczanie kierunków działalności politycznej dla kobiet także niezrzeszonych w organizacji. W sprawozdaniach dotyczących działalności Ligi występował stały postulat konieczności zwiększenia liczby członkiń. Ze względu na wciąż niezadowolający stan liczbowy, także w celu aktywizowania działaczek w zakresie inicjowania różnorodnych obszarów działalności, organizowano liczne pogadanki dla „aktywu Ligi”, publikowano i upowszechniano instrukcje, uruchamiano kursy szkoleniowe dla instruktorek i aktywistek³⁰, dostosowane do indywidualnych potrzeb grup poddawanych szkoleniom, jak też te realizowane za pośrednictwem publikacji prasowych i audycji radiowych³¹. Dominującymi obszarami aktywności LK do połowy lat 50. pozostawały, oprócz działalności na rzecz zwiększania liczebności członkiń organizacji, kobiet pracujących i niewykonujących pracy zawodowej, działania służące pomocy matkom w opiece nad dziećmi, organizacja szkoleń zawodowych dla kobiet oraz działalność propagandowa,

²⁷ Sekretarzem Zarządu Wojewódzkiego SOLK w Gdańsku była wówczas Stanisława Szymaniak.

²⁸ *Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet w Gdańsku za III kwartał*, 1, Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), *Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego*, k.16.

²⁹ *Sprawozdanie ogólne Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet w Gdańsku za 1949 r.*, 5, APG, *Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego*, karta bez numeru.

³⁰ Prócz trudności organizacyjnych problemem była sprawozdawczość ze współzawodnictwa. W efekcie ZG SOLK wydawał instrukcje publikowane na łamach swojego periodyku, w których określano, w jaki sposób podsumować poszczególne etapy współzawodnictwa – patrz: *NP*, nr 5, 1949, 30–31.

³¹ Począwszy od 11.05.1949 r. Polskie Radio nadawało dwa razy w tygodniu, w poniedziałki i środy o godz. 18.00 piętnastominutowe audycje indoktrynacyjne pod nazwą „Głos mają kobiety” – patrz: *NP*, nr 5, 1949, 29. W ramach tzw. Wszechnicy Radiowej emitowane były wykłady adresowane do członkiń Ligi. ZP SOLK odpowiedzialne były za organizację grupowego odsłuchania tych wykładów – patrz: *NP*, nr 11, 1949, 58–59.

uwidoczniła w różnego rodzaju inicjowanych przez Ligę akcjach wychowawczo-oświatowych³².

Zgodnie z wytycznymi zarządu głównego LK poszerzać się miała działalność o środowisko kobiet niepracujących miejskich i wiejskich. Na terenach wiejskich starano się podejmować współpracę z kołami gospodyń wiejskich. Natomiast w miastach zakładano koła blokowe i osiedlowe, do których należeć miały głównie kobiety niepracujące. W ten sposób Liga zamierzała rozbudzać u kobiet aktywność społeczną, zainteresowanie pracą w nowych obszarach i zawodach, uświadamiać ideologicznie, szkolić i następnie włączać w realizację planu sześcioletniego³³.

W latach realizacji „sześciolatki” na ponad 1,5 mln nowo zatrudnionych pracę podjęło 564 tys. kobiet. Takie były efekty zapoczątkowanej w końcu lat 40. wielkiej kampanii władz partyjno-rządowych na rzecz zatrudnienia kobiet. Już jednak w 1952 r. ujawniły się pierwsze problemy z realizacją planu sześcioletniego. Wyhamowaniu gospodarki towarzyszyło też wyhamowanie zatrudnienia, które w 1955 r. przeszło w fazę redukcji, określanej przez propagandę mianem „kompresji etatów”. Skutki tej sytuacji dotknęły w znaczącej mierze kobiety.

Przy zarządach powiatowych i miejskich na obszarze właściwie wszystkich województw powoływano od początku lat 50. coraz więcej poradni społeczno-prawnych. W województwie gdańskim, w poradniach w Gdańsku, Gdyni, Kwidzynie, Elblągu, Tczewie, Kościerzynie, Lęborku, Kartuzach, pracować miało 35 członkiń Ligi. Największym zaufaniem kobiet cieszyć się miała poradnia w Gdańsku, w której udało się rozwiązać konflikty rodzinne w ponad 40 przypadkach. W sprawozdaniu z działalności poradni podkreślano, że dość skutecznie funkcjonowały również tego rodzaju placówki w Gdyni i Sopocie. W 1954 r. w poradniach tych udzielono 1200 porad, z czego w 373 przypadkach podjęto działania, kierując sprawy na drogę sądową. Finał w sądzie rozstrzygano w kwestii ustalenia ojcostwa, uzyskania alimentów, rozwodów, przywrócenia

³² Patrz: szerzej Małgorzata Dajnowicz, „Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle «Naszej Pracy» (1947–1949)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2016), 295–307.

³³ *Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego, Instrukcja o pracy kół blokowych – w kampanii wyborczej do komitetów blokowych*, Warszawa 20.12.1952, s. 1–3; *Protokoły z Prezydium 1949–1951*, APG, sygn. 15, k. 1 i n.

do pracy po zwolnieniu z jej świadczenia. Porady, których udzielały specjalistki z Ligi, dotyczyły takiej tematyki, jak problemy mieszkaniowe, prawa pracownicze, problemy rodzinne. W zakresie usług poradni znalazło się pośredniczenie w poszukiwaniu pracy dla kobiet, powołano w tym celu sekcję aktywizacji zawodowej, składającą się z 25 członkiń³⁴.

Od połowy lat 50. zmieniał się stosunek władz do roli i postrzegania miejsca kobiet w społeczeństwie polskim. Promowana w czasie stalinizmu produktywizacja została zastąpiona upowszechnianiem idei powrotu kobiet do domu. Na planie pierwszym w życiu kobiet miała znajdować się dbałość o rodzinę i wychowanie dzieci oraz szeroko rozumiane kwestie dotyczące gospodarstwa domowego i jego unowocześniania. Zajęcia domowe i rodzinne miały być nadrzędne w życiu kobiety, praca zawodowa zaś pozostawać drugoplanową. Wykazywano, że matki polskie miały mieć trudności w wychowaniu dzieci i w związku z tym potrzebują szerokiego wsparcia w tym zakresie. Liga Kobiet miała angażować się w prowadzenie poradni dla kobiet i dzieci, współdziałać z sądami dla nieletnich w celu rozwiązywania problemów wychowawczych z dziećmi³⁵. Ponadto na przykładzie aktywności łódzkiej LK można stwierdzić, że do zasadniczych zadań organizacji należało po 1956 r. szkolenie zarówno kobiet zrzeszonych w organizacji, jak i nienależących do Ligi w zakresie prowadzenia oszczędnego, a zarazem nowoczesnego gospodarstwa domowego, dbania o rodzinę, dzieci i szeroko rozumianą przestrzeń rodzinną³⁶.

Zagadnienia pracy kobiet i pomocy rodzinie były zawsze na pierwszym planie wytycznych do działalności Ligi. W maju 1957 r. przy zarządzie głównym LK rozpoczął działalność Komitet Gospodarstwa Domowego (KGD)³⁷. W zarządzie wojewódzkim w Łodzi powołano Ośrodek Gospodarstwa Domowego. Działalność Ośrodka i powołanej tam poradni skupiała się na uczeniu kobiet ekonomicznego i nowoczesnego prowadzenia gospodarstw domowych, zdrowego odżywiania, higieny. Organizowano kursy, wydawano i rozprowadzano wśród kobiet broszury poświęcone prowadzeniu

³⁴ APG, Poradnie prawno-społeczne (instrukcje, regulaminy, sprawozdania) 1952–1954, sygn. 81, s. 1–2.

³⁵ „Wstępna analiza pracy Ligi Kobiet w okresie 10-lecia jej istnienia”, *NP*, nr 1, 1956, 7.

³⁶ „Gdzie jesteście żony”, *Dziennik Bałtycki*, nr 38, 1959, 3.

³⁷ Melania Mroczek-Szymańska, „Kalendarium”, 22.

domu, gotowaniu, godzeniu przez kobiety pracy domowej i zawodowej. Działalność KGD w terenie oraz poradni gospodarstwa domowego była zbieżna z programem Ligi podjętym na II Zjeździe LK w 1957 r., który przebiegał pod hasłem właśnie pomocy kobiecie i rodzinie³⁸.

Przełom lat 50. i 60. był trudny dla organizacji oraz dla kobiet często zwalnianych z pracy. Zgodnie z uchwałą zarządu głównego Liga skupiać się miała na pracy wśród kobiet w ich miejscu zamieszkania. W zakładach pracy miejsce organizacji miały zająć związki zawodowe i powoływane komisje kobiece. Według ocen gdańskiego zarządu wpływy Ligi uległy wówczas poważnemu zmniejszeniu, a niniejsze związki i komisje niewystarczająco zajmowały się problematyką kobiet³⁹.

Mimo usilnych starań i zabiegów LK problem braku pracy dla kobiet w Gdańsku był szczególnie dotkliwy. Dominujący przemysł stoczniowy i metalowy oferował pracę głównie mężczyznom. W 1961 r. zarząd wojewódzki Ligi wspólnie z pracownikami wydziału zatrudnienia dokonał przeglądu stanowisk w zakładach pracy. Celem tej analizy było wyłonienie stanowisk zajmowanych przez mężczyzn, na których mogłyby pracować kobiety. Ustalono, że kobiety w stoczni i fabrykach mogą zamienić mężczyzn w obsłudze wózków elektrycznych, suwnic, w pracach malarskich, lakierowniczych, porządkowych i innych pomocniczych⁴⁰. Działaczki Ligi prowadziły także wywiady środowiskowe, ustalając, które kobiety powinny być zatrudnione w pierwszej kolejności. Liga czuwała nad prawidłowym wykorzystaniem funduszu interwencyjnego, przeznaczonego na zapomogi, szkolenia i przysposobienie kobiet do podjęcia pracy zawodowej. Zarząd Wojewódzki w Gdańsku zaangażował się w popularyzowanie wśród dziewcząt kształcenia w zawodach produkcyjno-technicznych⁴¹.

W lutym 1966 r. sekretariat Komitetu Centralnego PZPR wydał instrukcję o likwidacji kół Ligi w zakładach pracy, w miejscach których miały być powoływane rady kobiet. Partia wskazała Lidze prowadzenie działalności w różnych środowiskach kobiet. Do przeprowadzenia tej reorganizacji w komitetach PZPR utworzono komi-

³⁸ J. Juroniowa, „II Zjazd – a pomoc rodzinie w opiece i wychowaniu”, *NP*, nr 17, 1957, 7.

³⁹ *Protokoły z narad Zarządu Wojewódzkiego LK z lat 1961/62–65*, APG, sygn. 58, k. 5 i n.

⁴⁰ „Jakimi drogami i sposobami wpływamy na wzrost zatrudnienia kobiet”, *NP*, nr 7, 1962, 18.

⁴¹ *Sprawozdanie z działalności Ligi Kobiet za lata 1962–1966*, Warszawa 1966, 29–31.

sje ds. kobiet⁴². Według wytycznych tej komisji Liga pracować miała przede wszystkim w kołach osiedlowych i blokowych, głównie wśród kobiet pozostających w domach oraz nieaktywnych zawodowo⁴³.

Mimo że w sprawozdaniach działalność łódzkiej LK za lata 1962–1966 oceniano pozytywnie, zalecano dalsze zaangażowanie organizacji w poszerzanie jej wpływów w różnych środowiskach kobiecych. W programie jej działań zaznaczono konieczność wzmocnienia pracy Ligi w miejscu zamieszkania kobiet. Wedle oceny liderki łódzkiej LK pozytywne efekty w zakresie pozyskania zaufania tych kobiet przyniosłoby zaangażowanie członkiń w rozwiązywanie ich realnych codziennych problemów. Za istotne uznawano także udzielanie przez Ligę szeroko rozumianego poparcia dla idei uzupełniającej edukacji kobiet. W tym celu łódzka LK miała organizować kursy doszkalające oraz pogadanki na temat możliwości zawodowego doksztalcania kobiet i ich awansu zawodowego i społecznego⁴⁴.

Aktywność LK w latach 1966–1970 była wypełniona usilnymi staraniami o odbudowywanie organizacji po jej osłabieniu decyzją KC PZPR z marca 1966 r. o ograniczeniu jej działalności do kół blokowych i osiedlowych⁴⁵. Koła zakładowe LK miały być zmienione na rady kobiece, a koła w spółdzielniach na koła spółdzielczyń. Przykładowo zarząd w Elblągu zabiegał o tworzenie kół blokowych, prowadził pogadanki i porady prawno-społeczne wśród gospodyń domowych. Liga organizowała tam kursy kroju i szycia dla zainteresowanych gospodyń domowych⁴⁶.

Na wzmoczenie ideologicznej działalności Ligi wpływ miały wydarzenia polityczne w kraju. Po protestach społecznych z marca 1968 r. i przed V Zjazdem PZPR, który odbyć się miał w listopadzie 1968 r., gdańska Liga zainicjowała akcję pod nazwą „Karta Czynu Kobiety Polskiej”⁴⁷. Tę inicjatywę upowszechnił zarząd główny LK

⁴² *Dalsze kierunki i formy działania LK na obecnym etapie rozwoju ruchu kobiecego w kraju. Referat Prezydium ZG LK z 17 marca 1966 r.*, ANK, SJ 29/1340/99, k. 147.

⁴³ Patrz: Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, „Wybory parlamentarne w propagandowych publikacjach prasy Ligi Kobiet. Wybrane przykłady”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety*, nr 1(8), 2020, 166.

⁴⁴ Program działania Zarządu Łódzkiego Ligi Kobiet w świetle uchwały IV Krajowego Zjazdu Ligi Kobiet, 1–7.

⁴⁵ Małgorzata Dajnowicz, „Program działalności organizacyjno-propagandowej Ligi Kobiet na podstawie wytycznych Krajowych Zjazdów Ligi Kobiet”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Ruchy kobiece na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Stan badań i perspektywy*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2020), 266–267.

⁴⁶ Mag., „Atrakcyjne są formy pracy Ligi Kobiet w Elblągu”, *Głos Elbląga*, 24.01.1968.

⁴⁷ *Sprawozdanie z działalności Ligi Kobiet za lata 1966–1970*, Warszawa 1970, 20.

i realizowały ją oddziały w całym kraju, a polegała ona na czynnie społecznym, wykonywaniu i promowaniu w swoich blokach i osiedlach prac porządkowych⁴⁸.

Należy odnotować, że w województwie łódzkim w 1968 r. organizacja liczyć miała ponad 68 000 członkiń⁴⁹. Z kolei Liga w województwie gdańskim w 1970 r. liczyła 570 kół, do których należało 30 360 kobiet⁵⁰.

Pod koniec lat 70. zarządy Ligi powoływały szkoły wychowania obywatelskiego kobiet, gdzie w programach zawierano m.in. wytyczne do umacniania tzw. demokracji socjalistycznej, kształtowania postaw obywatelskich⁵¹. Na przykład w 1980 r. w województwie łódzkim funkcjonowało 12 takich szkół wychowania obywatelskiego, które obejmowały kształceniem 408 kobiet⁵². Przełomowy w działalności organizacji ligowej był rok 1981. W lutym tego roku zarząd wojewódzki w Łodzi (jak i inne zarządy w kraju) poznał reformatorskie stanowisko LK w Gdańsku, która domagała się zmiany programu Ligi, jej struktury i kształtu oraz zmiany nazwy LK na Związek Kobiet Polskich⁵³.

Delegatki z różnych okręgów dopominały się wówczas o wprowadzenie szybkich zmian w działalności Ligi⁵⁴. Poruszano także problemy życia rodzin, aktualnej kryzysowej sytuacji społeczno-politycznej w kraju, znaczenia Ligi i jej programu w codziennym funkcjonowaniu kobiet. W zapisie zjazdowej uchwały LK pozostała wierna ideałom socjalizmu i zadeklarowała aktywne uczestnictwo w realizacji wytycznych partii⁵⁵. Na zjeździe uchwalono także przyjęcie nowej nazwy organizacji: Ligi Kobiet Polskich oraz dokonał wyboru nowych władz⁵⁶.

Ważną dla organizacji decyzją i uchwałą zjazdową był powrót kół Ligi do zakładów pracy. W lutym 1982 r. w województwie

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Taką liczbę członkiń podaje przewodnicząca ZW LK w latach 1958–1989, Janina Suska-Janakowska; Małgorzata Dajnowicz, „Liga Kobiet w okręgu łódzkim w latach 1945–1981. Główne obszary”, 86.

⁵⁰ *Sprawozdanie z działalności*, 81.

⁵¹ Irena Hamerska, „Cel – dalsza edukacja kobiet”, *NP*, nr 3, 1980, 31.

⁵² Ibidem, 32. W całym kraju były wówczas 583 szkoły wychowania obywatelskiego, w których kształciło się 23 812 kobiet.

⁵³ „Kronika”, *NP*, nr 5, 1981, 47.

⁵⁴ „Nie może być demokracji bez kobiet”, *NP*, nr 1, 1981, 16–17.

⁵⁵ „Uchwała programowa VIII Nadzwyczajnego Zjazdu Krajowego Ligi Kobiet”, *NP*, 1982, nr 1, 45.

⁵⁶ „Skład nowych władz Ligi Kobiet Polskich”, *NP*, nr 1, 1982, 55–63.

gdańskim funkcjonowały 23 koła zakładowe Ligi, które skupiały 936 członkiń. Do 30 czerwca 1984 r. w województwie gdańskim działalność prowadziło 113 kół, do których należało 24 247 członkiń⁵⁷.

Podczas IX Krajowego Zjazdu LKP w 1986 r. jednym z tematów przewodnich była problematyka możliwości awansów zawodowych kobiet. Na ten temat głos zabrała wiceprzewodnicząca LKP w Gdańsku Alicja Szewczyk. Sugerowała, że Liga powinna wspierać kobiety w ich dążeniach do obejmowania funkcji kierowniczych⁵⁸. W latach następnych, w postulatach wysuwanych przez organizację nadal dominowała tematyka dotycząca konieczności wspierania „dokonujących się w kraju reform”. W uchwale programowej dotyczącej przyszłej działalności LKP na lata 1986–1990 wskazywano na umacnianie pozycji kobiet w życiu społeczno-politycznym i gospodarce narodowej, wzmacnianie modelu partnerskiej rodziny, wspieranie udziału kobiet w życiu publicznym⁵⁹.

W 1989 r. gdańska Liga donosiła o intensyfikacji trudności w organizacji. Informowała o nich sekretarz ZW LKP w Gdańsku Helena Sprengel w nadesłanej korespondencji do „Naszej Pracy”. Liga miała mieć kłopoty w nawiązaniu współpracy z miejscowymi władzami, w organizacji zapanowała stagnacja, nie przybywało nowych członkiń, a dotychczasowe odchodziły⁶⁰. W oficjalnych dokumentach podawano jednak, że w 1989 r. organizacja w województwie gdańskim należała do pięciu (po województwach: katowickim, łódzkim, kieleckim i przed radomskim) największych w kraju, miała bowiem liczyć 15 857 członkiń skupionych w 313 kołach⁶¹.

Z kolei liderki LKP w Łodzi angażowały się w zbiórkę pieniędzy na budowę Pomnika – Szpitala Centrum Zdrowia Matki Polki w Łodzi. Do końca 1985 r. łódzka Liga przekazała na ten cel ponad 14 mln zł⁶². Szpital Centrum Zdrowia Matki Polki został otwarty w 1988 r. Ochronie zdrowia kobiet w województwie łódzkim poświęcone zostało posiedzenie zarządu wojewódzkiego łódzkiej LKP zorganizowane wiosną 1988 r. Obrady poprzedził wywiad z wiceprzewodniczącą Rady do Spraw Kobiet przy Ogólnopolskim Porozu-

⁵⁷ Km, „Rośnie siła kół zakładowych”, *NP*, nr 3, 1985, 8.

⁵⁸ „Dyskusja na IX Krajowym Zjeździe Ligi Kobiet Polskich”, *NP*, nr 2, 1987, 4.

⁵⁹ „Program działania Ligi Kobiet Polskich na lata 1986–1990 przyjęty na IX Krajowym Zjeździe”, *NP*, nr 12, 1986, 17–24.

⁶⁰ M.Ol., „Z pracy kół i zarządów”, *NP*, nr 7–8, 1989, 42.

⁶¹ „Liga Kobiet Polskich w liczbach”, *NP*, nr 5, 1989, 15.

⁶² „Budowa CZMP minęła półmetek”, *NP*, nr 2, 1986, 12.

mieniu Związków Zawodowych, pracującą w Zakładach Przemysłu Bawełnianego im. St. Dubois „Polino” w Łodzi, Barbarą Sieradzka, opublikowany w ogólnopolskim tygodniku „Kobieta i Życie”⁶³. Sieradzka informowała o absencji chorobowej, spowodowanej złymi warunkami pracy w zakładach włókienniczych, która była wyższa o około 12 proc. w porównaniu z zakładami z innych sektorów. Niepokój organizacji wzbudzały: wzrost zachorowań kobiet na choroby dróg oddechowych i nowotworowe, obniżenie płodności kobiet oraz najwyższe w kraju wskaźniki umieralności niemowląt i patologii ciąży⁶⁴. W 154 zakładach w Łodzi przekraczana była granica hałasu (ponad 90 decybeli), występowało znaczne zapylenie, kobiety były przeciążone dźwiganiem i przenoszeniem ciężarów. Pracownice cierpiały na choroby zawodowe, m.in. uszkodzenie słuchu, pylicę płuc, choroby oskrzeli, skóry⁶⁵. Tylko w 26 fabrykach były oddziały pracy chronionej⁶⁶. W 1988 r. w Łodzi na trzy zmiany pracowało 2200 kobiet⁶⁷. Ochronie zdrowia kobiet i dzieci poświęcona była także I Krajowa Konferencja Sekcji Lekarek LKP zorganizowana w maju 1988 r., z udziałem przewodniczącej oddziału Sekcji Lekarek LKP w Łodzi Anny Niedworok i łódzkiej lekarki Aliny Komorowskiej⁶⁸.

W latach 1987 i 1988 Liga skupiała się na aktywizacji kobiet w kołach zakładowych i mniej uwagi działaczki poświęcały kołom osiedlowym. Zmniejszyła się liczba kół w miejscu zamieszkania w wielu województwach. W kraju działało wówczas ponad 1800 kół w miejscu zamieszkania, które skupiały 78 tys. kobiet⁶⁹. W programie Ligi na 1989 r. znalazła się intensyfikacja pracy organizacji w miejscu zamieszkania kobiet. Działaczki Ligi zachęcały do prowadzenia szkoleń, organizowania spotkań kulturalnych, pogadanek poświęconych oświacie zdrowotnej, współpracy z radami osiedlowymi i innymi organizacjami. Podpowiadały rozpoznanie potrzeb kobiet w osiedlach, włączenie do działalności młodych kobiet i młodzieży. Łódzka Liga planowała przekształcić osiedla z tzw. sy-

⁶³ „Przemysł lekki – praca ciężka”, *Kobieta i Życie*, nr 21, 1987, 4–5.

⁶⁴ „Przegląd prasy”, *NP*, nr 1, 1988, 37.

⁶⁵ (ek), „Ochrona pracy kobiet”, *NP*, nr 6, 1988, 3.

⁶⁶ „Przegląd prasy”, *NP*, nr 4, 1988, 46.

⁶⁷ (ek), „Ochrona pracy kobiet”, *NP*, nr 6, 1988, 5.

⁶⁸ Mirosława Olszewska, „I Krajowa Konferencja Sekcji Lekarek Ligi Kobiet Polskich”, *NP*, nr 9, 1988, 9–13.

⁶⁹ „Szeroko otwarte drzwi dla kół w miejscu zamieszkania”, *NP*, nr 1, 1989, 15.

pialni w miejsca aktywnego życia społecznego i sąsiedzkiego. Problemem było zdobywanie środków na działalność. W ramach pracy kół zbierano surowce wtórne, współpracowano ze spółdzielniami mieszkaniowymi, radnymi, samorządem mieszkańców, komitetami przeciwalkoholowymi⁷⁰.

Łódzka Liga planowała kontynuować sprawdzone formy pomocy kobietom i rodzinom, ze zwróceniem szczególnej uwagi na młode, pracujące matki oraz na zagadnienia pedagogizacji rodziców. W 1989 r. organizacja w województwie łódzkim należała do najliczniejszych w kraju: 24 368 członkiń skupionych było w 364 kołach⁷¹. Liga wzięła aktywny udział w kampanii wyborów do Sejmu X kadencji i Senatu I kadencji. W składzie Sejmu znalazły się 62 posłanki (ze 179 kandydatek), zaś w Senacie – 6 senatorek (z 27 kandydatek)⁷².

We wrześniu 1989 r. prezydium zarządu wojewódzkiego LKP w Łodzi wystosowało odezwę do premiera Tadeusza Mazowieckiego⁷³. Napisano w niej:

Kobiety łódzkie znajdują się już u kresu wytrzymałości, kredyt zaufania, którym obdarzyły nowy rząd, wyczerpuje się. Dowodem tego jest m.in. protest kobiet pracujących w ŁZPG (Łódzkie Zakłady Przemysłu Gumowego, przyp. M.D.) „Stomil”. Szczególnie dotkliwie miały być odczuwane codzienne, wysokie podwyżki cen na podstawowe artykuły spożywcze, niezbędne w żywieniu każdej rodziny. Dodatki osłonowe, mające zrekompenzować skutki uryn-kowania gospodarki, nie pokrywały wielokrotnych podwyżek cen.

Prezydium łódzkiej Ligi zaapelowało do związków zawodowych OPZZ i NSZZ „Solidarność” o poparcie odezwę „w obronie interesów kobiet oraz większości polskich rodzin”⁷⁴.

⁷⁰ „Główne kierunki działania Ligi Kobiet Polskich w 1989 r.”, *NP*, nr 2, 1989, 6.

⁷¹ „Liga Kobiet Polskich w liczbach”, *NP*, nr 5, 1989, 15.

⁷² Małgorzata Dajnowicz, „Posłanki Ligi Kobiet Polskich i wybory parlamentarne 1989 roku (prezentacja w świetle «Zwierciadła»)”, [w:] Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2018), 205–215; Agnieszka Drozdowska, „Liderki Ligi Kobiet Polskich wobec wyborów w latach 80. (w świetle «Naszej Pracy»)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1, 2020, 204.

⁷³ „Głos łódzkich kobiet w sprawie aktualnej sytuacji rodzin”, *NP*, nr 11–12, 1989, 2.

⁷⁴ Ibidem.

Wnioski

Liga Kobiet funkcjonująca w latach 1945–1989 pod trzema nazwami – SOLK, LK oraz LKP – miała stanowić jeden oficjalny w ówczesnej rzeczywistości ruch kobiecy, którego kierunki działalności wyznaczane były przez władze komunistyczne. Liderki tej organizacji poprzez wytyczne dla działalności, statuty i programy funkcjonowania, przekazywanie kierunków rozwoju różnych form aktywizacji kobiet miały za zadanie wdrażać wśród Polek przekonanie o nadrzędnej roli LK jako organizacji reprezentującej interesy wszystkich kobiet, z różnych środowisk społecznych i zawodowych. W okręgu zarówno łódzkim, jak i gdańskim spełniono ww. zadania, upowszechniając w społeczeństwie przekonanie o roli organizacji i tym samym państwa jako tych, które reprezentują interesy i dbają o różnorodne potrzeby kobiet.

W pewnym zakresie uzależnienie funkcjonowania Ligi od władzy powodowało, że określano ją niekiedy fasadową, propagandową, realizującą wytyczne odgórne, transferowane z poziomu zarządu głównego na okręgi wojewódzkie i dalej terenowe, zakładowe, osiedlowe, blokowe i kobiety niezrzeszone. Jej rolę w organizowaniu pomocy dla kobiet określa się niekiedy jako drugorzędną w stosunku do kluczowej funkcji pomocniczej w budowaniu tzw. ładu socjalistycznego czy komunistycznego Polski Ludowej. Traktowana instrumentalnie przez ówczesny aparat władzy miała w znaczącym zakresie powodować zmianę świadomości kobiet pracujących i niepracujących, matek i córek, a także mężczyzn w zakresie miejsca kobiet w społeczeństwie, ich praw oraz możliwości rozwoju w przestrzeni publicznej oraz ich znaczenia, zwłaszcza w rodzinie.

W ramach struktur LK w wyznaczanych kierunkach działalności określano modele edukacji kobiet, ich przygotowania zawodowego, przygotowania do życia w rodzinie i środowisku lokalnym i dalej w społeczeństwie. LK miała być organizacją broniącą praw kobiet, motywować je do aktywności na różnych polach, edukować, pomagać, zachęcać do samokształcenia, wychowywać, kształtować światopogląd i stosunek do partii i rządu. Organizacja ta jednocześnie miała organizować Polkom czas wolny, realizować aspiracje, głównie grupowe, zgodne z modelem wytyczanym przez państwo.

Pomimo politycznego charakteru tej organizacji, zwłaszcza na poziomie lokalnym, a także, być może w mniejszym stopniu, w strukturach wyższych, wojewódzkich i krajowych, starano się

w znaczącym zakresie realnie pomagać kobietom zgłaszającym się do Ligi. Skuteczność, stopień podporządkowania władzy, tzw. indywidualność działań zależały od poziomu zaangażowania i skuteczności samych liderek, działaczek zaangażowanych w problemy codzienne potrzebujących kobiet. Wydaje się, że największy skutek w zakresie form wsparcia przynosiły często indywidualne inicjatywy poszczególnych liderek, oddanych indywidualnym potrzebom kobiet, ewentualnie potrzebom zgłaszanym przez środowiska zawodowe czy lokalne społeczności. W tej mierze zauważa się różnice w działalności przywoływanych w artykule struktur LK gdańskich i łódzkich.

Zgodnie z wytycznymi odgórnymi w poszczególnych okresach rzeczywistości Polski Ludowej propagowano poprzez działalność Ligi wzorzec miejsca kobiety w społeczeństwie, m.in. określając formy jej aktywności zawodowych, jej poglądy w zakresie otaczającej rzeczywistości politycznej, społecznej, gospodarczej, model rodziny z nadrzędną rolą matki, wychowania młodego pokolenia i odpowiedzialności w tej mierze kobiet.

Bibliografia

Opracowania

- Chłosta-Sikorska, Agnieszka. *Między propagandą a rzeczywistością. Mieszkanki Nowej Huty w latach 1956–1970*, (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2019).
- Dajnowicz, Małgorzata. „Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle «Naszej Pracy» (1947–1949)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski, (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2016), 295–307.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Główne kierunki działalności Ligi Kobiet w Polsce Ludowej do 1975 roku (ze szczególnym uwzględnieniem województwa białostockiego)”, *Prace Historyczne*, nr 145 (3), 2018, 579–601.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Liga Kobiet w latach 1945–1981 (na przykładzie kierunków aktywności organizacji okręgów łódzkiego i gdańskiego)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiecych*, nr 1 (12), 2022, 55–78.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Liga Kobiet w okręgu łódzkim w latach 1945–1981. Główne obszary działalności organizacji”, *Dzieje Najnowsze*, t. 51, nr 4, 2019, 75–90.

- Dajnowicz, Małgorzata. „Liga Kobiet Polskich w okręgu łódzkim w latach 1982–1989. Główne kierunki działalności w świetle materiałów sprawozdawczych organizacji”, *Dzieje Najnowsze*, t. 53, nr 2, 2021, 143–160.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Liga Kobiet w terenie. Kierunki działalności organizacji na przykładzie struktur białostockich w latach 1966–1981”, *Niepodległość i Pamięć*, t. XXV, nr 2, 2018, 161–182.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Posłanki Ligi Kobiet Polskich i wybory parlamentarne 1989 roku (prezentacja w świetle «Zwierciadła»)”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2018), 205–215.
- Dajnowicz, Małgorzata. „Program działalności organizacyjno-propagandowej Ligi Kobiet na podstawie wytycznych Krajowych Zjazdów Ligi Kobiet”, w: Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski (red.), *Ruchy kobiece na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Stan badań i perspektywy*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2020), 266–267.
- Dajnowicz, Małgorzata. “Two faces of Polish women’s political activity: the women’s movement in the period from the end of the nineteenth century to the second half of the twentieth century”, *Women’s History Review*, t. 28, 2019, 69–85.
- Dajnowicz, Małgorzata. Miodowski, Adam. Bauchrowicz-Tocka, Maria. Zaniewska, Agnieszka. *Liga Kobiet w terenie. Działalność organizacji i realia jej funkcjonowania na szczeblu regionalnym i lokalnym w rzeczywistości Polski Ludowej* [w druku].
- Drozdowska, Agnieszka. „Liderki Ligi Kobiet Polskich wobec wyborów w latach 80. (w świetle «Naszej Pracy»)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1, 2020, 204.
- Fidelis, Małgorzata. *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2015).
- Grabowska, Magdalena. *Zerwana genealogia. Działalność społeczna i polityczna kobiet po 1945 roku a współczesny polski ruch kobiecy*, (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2018).
- Jarosz, Dariusz. „Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)”, w: Agnieszka Janiak-Jasińska, Katarzyna Sierakowska, Andrzej Szwarz (red.), *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle*

- porównawczym*), t. II, (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2009), 307–330.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna. „Rola kobiety w Polsce Ludowej w świetle treści propagandowych rozpowszechnianych przez Ligę Kobiet w latach 1946–1956”, *Dzieje Najnowsze*, nr 2, 2018, 149–179.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, Anna. „Wybory parlamentarne w propagandowych publikacjach prasy Ligi Kobiet. Wybrane przykłady”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, nr 1(8), 2020, 166.
- Miodowski, Adam. „Local conditions for the activities of the League of Women structures in the Lower Silesia during the Stalinist period”, *Spółczeństwo i Polityka*, nr 4 (57), 2018, 137–155.
- Miodowski, Adam. „Udział dolnośląskiej Ligi Kobiet w kampaniach propagandowych na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet ze środowisk patologicznych i społecznych (1949–1955)”, *Niepodległość i Pamięć*, t. XXVI, nr 1, 2019, 279–302.

Źródła

- AAN, PZPR, KC, WK KW, 237/XV-30, *Rozwój Ligi Kobiet w okresie od 1945 – 1951 r.*, k. 5.
- ALKPŁ, Kronika Zarządu Głównego LK w Łodzi za lata 1946–1951.
- ALKPŁ, Książka Poradni Prawnej za lata 1948–1960.
- APG, Poradnie prawno-społeczne (instrukcje, regulaminy, sprawozdania) 1952–1954, sygn. 81, s. 1–2.
- Archiwum Akt Nowych, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny, Wydział Kobięcy, 237/XV-30, *Rozwój Ligi Kobiet w okresie od 1945 – 1951 r.*, k. 13.
- Dalsze kierunki i formy działania LK na obecnym etapie rozwoju ruchu kobiecego w kraju. Referat Prezydium ZG LK z 17 marca 1966 r.*, ANK, SJ 29/1340/99, k. 147.
- Kronika na 40-lecie Zarządu Miejskiego Ligi Kobiet, opracowana w 1985 r. przez Barbarę Jakubowską i Zofię Waś z Zarządu Miejskiego LKP w Elblągu. W kronice strony nie są numerowane.
- Plan pracy Wydziału Spółdzielczego Wojewódzkiego Zarządu S.O.L.K. w Gdańsku za m-c sierpień 1947, AAN, SOLK, k. 3.
- Program działania Zarządu Łódzkiego Ligi Kobiet w świetle uchwały IV Krajowego Zjazdu Ligi Kobiet, 1–7.
- Protokoły z narad Zarządu Wojewódzkiego LK z lat 1961/62–65, APG, sygn. 58, k. 5 i n.

- Protokoły z Prezydium 1949–1951, APG, sygn. 15, k. 1 i n.
- Protokół z posiedzenia Wydziału Spółdzielczego Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet, AAN, SOLK, k. 9 i n.
- Sprawozdanie ogólne Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet w Gdańsku za 1949 r., 5, APG, Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego, karta bez numeru.
- Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Wojewódzkiego Ligi Kobiet w Gdańsku za III kwartał, s. 1, Archiwum Państwowe w Gdańsku, Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego, k. 16.
- Sprawozdanie z działalności Ligi Kobiet za lata 1962–1966, Warszawa 1966, 29–31.
- Sprawozdanie z działalności Ligi Kobiet za lata 1966–1970, Warszawa 1970, 20, 81.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Organizacyjnego i Wydziału Spółdzielczego w Zarządzie Wojewódzkim Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet na województwo gdańskie, AAN, SOLK, k. 1–17, 26, 38.
- Stan organizacyjny Ligi Kobiet woj. gdańskiego, Instrukcja o pracy kół blokowych – w kampanii wyborczej do komitetów blokowych, Warszawa 20 grudnia 1952, 1–3.

Źródła prasowe

- „Atrakcyjne są formy pracy Ligi Kobiet w Elblągu”, *Głos Elbląga*, 24.01.1968.
- „Budowa CZMP minęła półmetek”, *Nasza Praca*, nr 2, 1986, 12.
- Dłuska, S. „Nasz udział w wyborach”, *Nasza Praca*, nr 1, 1947, 26–27.
- „Dyskusja na IX Krajowym Zjeździe Ligi Kobiet Polskich”, *Nasza Praca*, nr 2, 1987, 4.
- „Gdzie jesteście żony”, *Dziennik Bałtycki*, nr 38, 1959, 3.
- „Głos łódzkich kobiet w sprawie aktualnej sytuacji rodzin”, *Nasza Praca*, nr 11–12, 1989, 2.
- „Główne kierunki działania Ligi Kobiet Polskich w 1989 r.”, *Nasza Praca*, nr 2, 1989, 6.
- Hamerska, Irena. „Cel – dalsza edukacja kobiet”, *Nasza Praca*, nr 3, 1980, 31.
- „Jakimi drogami i sposobami wpływamy na wzrost zatrudnienia kobiet”, *Nasza Praca*, nr 7, 1962, 18.
- Juroniowa, J. „II Zjazd – a pomoc rodzinie w opiece i wychowaniu”, *Nasza Praca*, nr 17, 1957, 7.

- „Kronika”, *Nasza Praca*, nr 5, 1981, 47.
- „Liga Kobiet Polskich w liczbach”, *Nasza Praca*, nr 5, 1989, 15.
- „Liga Kobiet pracuje już w całym kraju”, *Kobieta Dzisiejsza*, nr 1, 1946.
- „Likwidujemy bezrobocie wśród kobiet”, *Nasza Praca*, nr 3–4, 1947, 6–10.
- M.OI, „Z pracy kół i zarządów”, *Nasza Praca*, nr 7–8, 1989, 42.
- Mroczek-Szymańska, „Melania. Kalendarium Ligi Kobiet Polskich”, *Nasza Praca*, nr 1, 1986, 10, 12, 22.
- Nasza Praca*, nr 5, 1949, 29–31.
- „Nie może być demokracji bez kobiet”, *Nasza Praca*, nr 1, 1981, 16–17.
- „Ochrona pracy kobiet”, *Nasza Praca*, nr 6, 1988, 3, 5.
- Olszewska, Mirosława. „I Krajowa Konferencja Sekcji Lekarek Ligi Kobiet Polskich”, *Nasza Praca*, nr 9, 1988, 9–13.
- „Pracujemy w Społeczno-Obywatelskiej Lidze Kobiet. Kobiety uczą się na kursach SOLK”, *Kobieta Dzisiejsza*, nr 11, 1946, 15.
- „Program działania Ligi Kobiet Polskich na lata 1986–1990 przyjęty na IX Krajowym Zjeździe”, *Nasza Praca*, nr 12, 1986, 17–24.
- „Przegląd prasy”, *Nasza Praca*, nr 1, 1988, 37.
- „Przegląd prasy”, *Nasza Praca*, nr 4, 1988, 46.
- „Przemysł lekki – praca ciężka”, *Kobieta i Życie*, nr 21, 1987, 4–5.
- „Rośnie siła kół zakładowych”, *Nasza Praca*, nr 3, 1985, 8.
- „Skład nowych władz Ligi Kobiet Polskich”, *Nasza Praca*, nr 1, 1982, 55–63.
- „Szeroko otwarte drzwi dla kół w miejscu zamieszkania”, *Nasza Praca*, nr 1, 1989, 15.
- „Uchwała programowa VIII Nadzwyczajnego Zjazdu Krajowego Ligi Kobiet”, *Nasza Praca*, nr 1, 1982, 45.
- „Wstępna analiza pracy Ligi Kobiet w okresie 10-lecia jej istnienia”, *Nasza Praca*, nr 1, 1956, 7.
- „Zawodowe kształcenie kobiet”, *Nasza Praca*, nr 2, 1947, 13–14.
- „Zjechałyśmy się z całej Polski”, *Nasza Praca*, nr 1, 1947, 25.